

CƏNUBİ QAFQAZIN ENEOLİT VƏ TUNC DÖVRÜ KURQAN MƏDƏNİYYƏTİNİN ETNO-GENETİK İNTERPRETASIYASINDA RIQVEDA MƏLUMATLARINDAN İSTİFADƏ METODUNA DAİR

Pərviz Qasimov

gasimovparviz@yahoo.com

(AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu)

Açar sözlər: kurqanlar, tunc dövrü, Riqveda, Sarasvati vadisi sivilizasiyası

Kökləri Ön Asiya və Cənubi Qafqazla genetik bağlı olan Mərkəzi Qafqazın eneolit və tunc dövrü kurqanlarının dəfn ənənəsinin etno-genetik interpretasiyasına və mədəniyyətin atributlarının semantikasını mövzusunda həsr edilmiş tədqiqatlarda müşahidə edilən tendensiyaya görə, sovet – rus alimləri daha çox Riqvedanın verdiyi bilgilərə əsaslanırlar.

Bu baxımdan, Şimali və Mərkəzi Qafqazın eneolit-tunc dövrü kurqan dəfn ənənəsinin interpretasiyasında və atributların semantikasında Riqveda bilgilərinə daha çox istinad etmiş görkəmli və tanınmış arxeoloqlar içəri-sində mərhum V.L. Rostunovun [1], son tunc və dəmir dövrü Rusiya və Orta Asiya respublikaları ərazisində qeydə alınmış kurqan dəfn xüsusiyyətlərinin interpretasiyasında Y.Y. Kuzminanın [2], L.S. Kleynin [3, s. 37 - 44], P.K. Daşkovskinin, A.A. Tişkinin, İ.Y. Leonovanın [4;5], tədqiqat metodu ciddi tənqid edilən Y.A. Şilovun [1, s. 37; 3, s. 176 – 179] və digərlərinin tədqiqatlarını göstərmək olar.

Bir məsələni də qeyd etmək istərdik ki, Riqveda əsasında Şimali və Mərkəzi Qafqaz eneolit və tunc dövrü kurqan mədəniyyətini hind-avropalılara və ya hind-iranlılara bağlayan V.L. Rostunov dolayısı ilə Ön Asiyanın, Azərbaycan üzərindən keçərək Şimali Qafqaza gəlmiş qədim mədəniyyətlərinin də Hind-Avropa mənşəli olmasına ehtimal üçün əsas yaratmışdır [1, s. 62, 98, 192]. Yəni, sovet və müasir rus elmində mövcud və inkişafda olan tendensiyaya görə, Ön Asiya mənşəli eneolit mədəniyyətlərinin (Übeyd və Uruk), həmçinin, tunc dövrü kurqan mədəniyyətinin (əsasən Kür-Araz) də Hind-Avropalı və ya Hind-İran mənşəli olması haqqında fikirlərin peyda olması gözləniləndir. Belə ki, Ermənistanda artıq Kür-Araz mədəniyyəti kurqanlarının dəfn ənənəsinə Riqveda materialı zəminində Hind-Avropalılara mənsubluq interpretasiyası verilməsi tendensiyası müşahidə edilir [6; 7].

Ümumiyyətlə götürdükdə, amerikalı hindoloq Edvin Brayant yazıya-qədərki mədəniyyətlər barədə arxeoloji dəlillərin interpretasiyasında Y.Y. Kuzmina və L.S. Kleynin daim Riqvedaya istinad metodunu tənqid edərək yazır: “Aydındır ki, bu cür meyillilikdə istənilən məsum bir detal sanskrit

ədəbiyyatından olan nə iləsə uzlaşdırıla və hind-arilərin iştirakı barədə sübut kimi interpretasiya oluna bilər” [8, s. 206 – 207]. Problemə konkret yanaşdıqda isə, hələ 2007-ci ildə V.L. Rostunovun göstərilən əsərinə öz rəyində AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun elmi əməkdaşı tədqiqatçı T. Axundov müəllifin Maykop mədəniyyətini yalnız Hind-Avropa əsasları baxımından analiz etdiyini və analiz edilən mədəniyyət abidələrinin digər genetik başlanğıclarına çox zəif toxunduğunu qeyd etmişdir [9].

Beləliklə, qeyd etdiyimiz alimlərinin tədqiqatlarında ən zəif cəhət odur ki, onlar Riqvedanı qədim hind-avropalıların dini-kosmoqonik baxışlarını, etnoqrafik xüsusiyyətlərini əks etdirən, az qala “təmiz” hind-ari ədəbi nümunəsi kimi göstərir, son tədqiqatlar nəticəsində Riqvedada aşkar edilmiş hind-arilərədək yerli sivilizasiya substratının və ya kənar sivilizasiyaların təsirini nəzərə almırlar.

Dini-kosmoqonik himnlər toplusu olan Riqveda barəsində uzun müddət elmdə formalaşmış fikirlər belə bir nəzəriyyə (**“hind-iranlıların (arilərin) Hindistana müdaxiləsi (Ari müdaxiləsi)” nəzəriyyəsi - (“Aryan invasion” theory)**) ortaya qoymuşdu ki, e.ə. II minillikdə Hindistan ərazisinə axın etmiş köçəri –maldar hind-iranlılar (arilər) burada mövcud və yüksək inkişaf etmiş Harappa, Mohenco-daro sivilizasiyasını (bu sivilizasiyanı elmi ədəbiyyatda daha çox «İnd vadisi sivilizasiyası», son dövrlərdə isə «Sarasvati (çayı) vadisi sivilizasiyası» adlandırırlar) məhv etmiş və qədim Hindistan ərazisinə yeni dini dünyabaxışı (Riqvedada əks edilmiş) və dil gətirmişlər. Sarasvati vadisi sivilizasiyasının (*Sarasvati valley civilization*) yaradıcılarını isə, elmdə Hindistanın cənubunda və Orta Şərqi regionunda, həmçinin Cənub-Şərqi Asiyada yayılmış əsasən müasir dravid dilli (həmçinin, munda və d.) etnosların əcdadları hesab edirdilər. Gəlmə hind-iranlı (ari) istilacıları ilə sonrakı əlaqələrin artmasından irəli gələrək Riqveda kimi dini – kosmoqonik dünyagörüşü əsasında formalaşan induizm bir sıra aborigen (dravid, munda və digər) köklü dini-əfsanəvi personajlar, süjetlər daxil olmuş, yerli aborigen mədəniyyət gəlmələri öz içərisində mədəni-etnoqrafik baxımdan əritmişdir. Eyni zamanda hind-farslar Hindistana kasta sistemini bəxş etmişlər.

Sarasvati vadisi sivilizasiyasının arxeoloji tədqiqatları, həmçinin, qədim hind (ilk növbədə sanskrit) və İran dilləri üzərində aparılan araşdırmalar belə bir nəticə ortaya qoyur ki, mövzu üzrə XX əsrin əvvəlindən ortalarına qədər mövcud olmuş fikirlər artıq özünü doğrultmur. Arxeologiya, etnologiya, toponimika və dilçilik üzrə tədqiqatlar ilkin dravid və Sarasvati vadisi sivilizasiyası substratının Riqvedada (və o cümlədən, sanskrit dilinin özündə də; belə ki, tanınmış amerikalı hindoloq və arxeoloq Corc Erdosiyə görə, “qədim hind-ari dillərində dravid elementlərinin mövcudluğunu, həqiqətə uyğun olaraq, belə izah etmək olar ki, qədim hind-ari

dillərinin daşıyıcıları üçün dravid dili doğma idi, hansını ki onlar tədricən unutdular” [10, s. 18]) indiyədək hesab ediləndən də daha çox olduğunu göstərməkdədir [8; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16].

Həmçinin, son 30 ildə arxeoloji, kulturoloji, filoloji və d. sahələr üzrə toplanmış materiallar “Ari müdaxiləsi” nəzəriyyəsini sual alıtında qoymuşdur. XIX əsrdə Fridrix Şlegel tərəfindən irəli sürülmüş “Hindistandan getmə” nəzəriyyəsi (*“Out of India” theory*) artıq tam ayrı bir şəkildə yenidən ortaya atılmışdır. Hind mənşəli alimlər əsasən “Arilərin Hindistana müdaxiləsi” nəzəriyyəsinin əsasının olmadığını və XVIII – XIX əsrlərdə avropalıların müstəmləkəçilik siyasətinə xidmət etdiyini bildirir, ortaya qoyduqları “Hindistandan getmə” nəzəriyyəsində Sarasvati vadisi sivilizasiyasının qədim hind-iranlılar tərəfindən yaradıldığını və hind-iranlıların məhz qədim Hindistandan Mərkəzi, Orta və Ön Asiyaya, oradan Avropaya yayıldığını iddia edirlər. Nə qədər inanılmaz görünsə də, bu nəzəriyyənin tərəfdarları arasında tanınmış hind alimləri Ş. Talageri, B.B. Lal [17; 18; 19], N.S. Rajaram və d. ilə yanaşı samballı Qərb hindoloqları [20; 21; 22] da vardır.

XX əsrin tanınmış dilçi alimi, alman mənşəli Kanada hindoloqu K. Klostermayer tanınmış hindoloqlar G.Feuerstein, S.Kak, D.Frawleynin birgə yazdıqları əsərinə (“In search of the Cradle of Civilization”, Wheaton: Quest Books, III., 1996) istinad edərək “Ari müdaxiləsi” nəzəriyyəsinə qarşı 17 arqumenti əsas gətirir. Bu arqumentlərin bir neçəsini göstərək [21, s.7 - 9]:

“...3) Qədim Hind mənbələrində işğal və ya geniş miqyaslı miqrasiya barəsində heç bir xatırlama yoxdur – onlar nə Vedalarda, nə Buddist və ya Caynist mətnlərdə, nə də Tamil ədəbiyyatında yoxdurlar. Riqvedada təsvir olunan fauna və flora, məkan, iqlim Hindistanın şimal hissəsi üçün xarakterikdir;

4) İnd – Sarasvati sivilizasiyaları dövrünün arxeoloji tapıntıları və sonrakı Hind cəmiyyəti və mədəniyyəti arasında heyranedici vərəsəlik mövcuddur: dini təsəvvürlərin, incəsənətin, sənətlərin, memarlığın, ölçü və çəki sistemlərinin vərəsəliyi;

5) Merqardakı arxeoloji tapıntılar (e.ə. 3000 illər) - mis, iribuynuzlu qaramal, arpa vedik hindlilərin mədəniyyəti ilə oxşar mədəniyyətlərə şahidlik edir. Əvvəlki şərhlərə əks olaraq Riqveda köçəri deyil, şəhər həyat tərzini təsvir edir («purusa» - pur vasa= «şəhər sakini»ndən törəmədir);

6) Ari müdaxiləsi nəzəriyyəsi belə bir ehtimala əsaslanırdı ki, atlara və ikitəkərli döyüş arabalarına (elmi terminologiyada ingiliscə «chariot», rusca «колесница» - P.Q.) malik köçərilər, atları tanımayan şəhər sivilizasiyasını dağıtmışlar və atların təsvirləri (Hindistanda – P.Q.) yalnız e.ə. II minilliyin ortasından peyda olur. Digəl ki, Harappa və Harappayaqədər dövrdəki məskənlərdə atların mövcudluğu barədə arxeoloji sübutlar tapılmışdır; Hindis-

tanda atların təsvirləri paleolit dövrünə aid mağaralarda tapılmışdır.. Atların qoşulduğu ikitəkərli cəng apabaları maldar – köçərilər üçün tipik deyil, onlar məhz şəhər sivilizasiyaları üçün xarakterikdir [23];..

8) Riqveda Şimali Hindistanda e.ə. 1900-cü illərədək (Sarasvati çayı misalında) və e.ə. 2600-cı ilədək (Drişadvati çayı misalında) mövcud çay şəbəkələrini təsvir edir. Vedik ədəbiyyatda əhalinin Sarasvatidən (*Riqveda*) Qanqa (*Brahmanlar* və *Puranalar*) miqrasiyası təsvir edilir, bu da arxeoloji tapıntılarla isbat olunur;..

10) İnd vadisi şəhərləri işğalçılar tərəfindən məhv edilməmişdi, regionun səhraya çevrilməsi səbəbindən əhali tərəfindən tərk edilmişdi. Strabon «Coğrafiyada» (XV.1.19) məlumat verir ki, Aristobul, orada İnd çayının məcrasını dəyişməsi səbəbindən tərk edilmiş minlərlə kənd və şəhər görmüşdür;

11) Riqvedada təsvir edilmiş savaqlarda işğalçılar və yerli sakinlər deyil, eyni mədəniyyətə mənsub insanlar döyüşürdülər;

13) Harappa yazısı ilə Brahmi və Devanaqari yazılarında morfoloji fasiləsizlik;

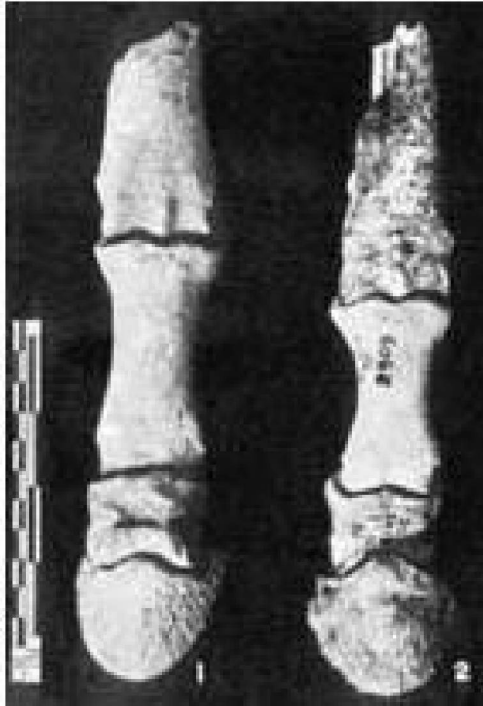
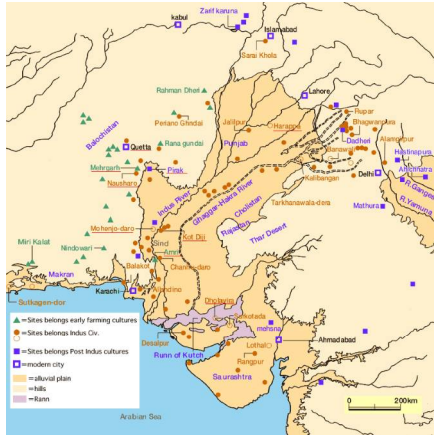
14) Əvvəllər «dəmir» kimi tərcümə olunan «ayas» vedik sözü çox güman ki, misi və ya tuncu ifadə edirdi. Hindistanda dəmiri Kəşmir və Dvarakda e.ə. 1500-cü illərdə tapmışlar;..

16) Riqvedanın özü inkişaf etmiş və təkmilləşmiş mədəniyyətin nümunəsidir, «Hindistana at belində gətirilməsi mümkün olmayan sivilizasiyanın» uzun inkişafının məhsulu idi;

17) Məlum oldu ki, e.ə. 1100-cü illərə aid, Qanqın qərbindən olan “boz naxışlı keramika” (bu mədəniyyəti Hindistana gəlmə hind-ariylərlə bağlayırdılar – P.Q. [11]) daha qədim boz və qırmızı keramika ilə əlaqəlidir və i.a.”

Daha sonra Klaus Klostermayer bir maraqlı və “Ari müdaxiləsi” nəzəriyyəsi baxımından paradoksal faktı da vurğulayır. Vedik mifologiyada Riqvedanın bir neçə himninin müəllifi kimi tanınan, Yeddi İlahi Müdriklərdən biri hesab edilən rişi Vaşistanın indiyədək mövcud təsvirinin prototipi (misdən olan heykəlcik – “Vaşistanın başı”// “Vashista head”) ötən əsrin 90-cı illərində Dehlidə təsadüfən tapılmış və radiokarbon analizinə görə e.ə. 3700-cü illərə aid edilmişdir. Müəllif özü də etiraf edir ki, İnd vadisi sivilizasiyasının “vedik” xarakterli olmasına dəlalət edən daha bir dəlil də odur ki, bu mədəniyyətin bir çox aşkar edilmiş məskənlərində vedik altarlara (səcdəgahlara) rast gəlinir [21, s. 10].

Qeyd edək ki, iki nəzəriyyənin (“Ari müdaxiləsi” və “Hindistandan gəlmə”) heç zaman sübut oluna bilməyəcəyi barədə amerikalı hindoloq Edvin Brayantın skeptik baxışları da mövcuddur [14; s. 236]. Amma

1. Sarasvati sivilizasiyasının yayılma xəritəsi
2. Kalibangan məskəmindən aşkar edilmiş "atəşpərəst altarlar"
3. Haryana ştatının Rakhigarhi və Banawali məskənlərindən tapılmış terrakot təkərlər (Michel Daninonun illüstrasiyası)
4. Qucarat ştatının Kaç bölgəsindəki Surkotada məskəmindən tapılmış at sümükləri (Michel Daninonun illüstrasiyası)

Sarasvati vadisi sivilizasiyasının hind-ari dilli olması mülahizəsini A.L. Başem kimi tanınmış ingilis hindoloqu əsassız adlandırmışdır [24].

Bu kontekstdə xüsusi əhəmiyyətə malik bir faktı da qeyd etməliyik. V.L. Rostunov tərəfindən Mərkəzi Qafqazın eneolit və tunc dövrü kurqanlarında dəfn ənənəsinin bəzi xüsusiyyətləri Riqvedada adı gedən ölüm dünyası tanrısı Yamanın semantikasına uyğun interpretasiya edilmişdir [1, s. 15 – 17, 254 - 260].

XXI əsrin əvvəllərində hindoloqların əsərlərində Yama tanrısının prototipləri mövzusunda toxunulmuş, hind-arilərin gəlişinə qədərki Sarasvati vadisi sivilizasiyasının arxeoloji tədqiqatlarında əldə edilmiş artefaktların semantikasında Yama tanrısının atributikası xatırlanmışdır [26]. Digər tərəfdən, Qədim Misir və vedik (hind-arilərin gəlişindən sonrakı) Hindistanın mifik-kosmoqonik görüşlərini təsvir edən rəvayətlərə toxunan tanınmış yunan hindoloqu, “Hindistandan getmə” nəzəriyyəsinin tərəfdarı Nikolas Kazanas burada paralelləri qeyd etmişdir. O, bu paralellər kontekstində Qədim Misirdəki “ölüm dünyası tanrısı” İside - Osiris ilə Riqvedada təsvir olunmuş Yama tanrısının oxşarlığını vurğulamış və bu oxşarlığı belə izah etmişdir: “... Misirlə Saptasindhu (Sarasvati sivilizasiyasından sonrakı Hindistanda yaranmış vedik Yeddi Çay sivilizasiyası - P.Q.) arasında ilkin kontaktlar üçün qəti sübutlar yoxdur. Buradan irəli gələrək, vedik mədəniyyətin Misirə təsirini tam istisna etmədən, biz (Qədim Misir və vedik Hindistana - P.Q.) daha qədim naməlum sivilizasiyaların təsiri qənaətini qəbul etməyə məcburuq” [27].

Sarasvati vadisi sivilizasiyasına aid Kalibanqan məskəninin arxeoloji tədqiqatları nəticəsində vedik “atəşpərəst altarlarnın” aşkar edilməsi hindoloqları paradoksal sual qarşısında qoymuş və hind-arilərədək harappalıların dini dünyagörüşü barədə elmdəki baxışların dəyişməsinə gətirib çıxarmışdır [28]. Bu yerdə qeyd edək ki, V.L. Rostunov da Mərkəzi Qafqazın eneolit – tunc dövrü kurqanlarının sakral məkanının semantikasını mövzusunda toxunaraq, onları vedik (Riqveda materialı əsasında) altarlara uyğunlaşdırmağa çalışmış və bu interpretasiyanı da qeyd olunan kurqanları hind-iran (hind-Avropalı) mənşəli olması barədə fikrinə bir əsas kimi göstərmişdir [1, s. 15, 18, 29].

Beləliklə, Riqvedada təsvir edilmiş sosial strukturun, kosmoqonik və fəlsəfi baxışların, ənənələr və d. Sarasvati vadisi sivilizasiyasında öz əksini tapması gerçəyi tam aktuallığı ilə elm qarşısında durmuşdur. Sarasvati vadisi sivilizasiyasının yaradıcılarının əsasən dravid mənşəli olması barədə nəzəriyyəni də nəzərdən qaçıрмаq olmaz. Həmçinin, hind-iranlılara qədər regionda mövcud Elam dilləri ilə Dravid dilləri arasında genetik qohumluq barədə nəzəriyyə də yaşamaqdadır [29].

Sözsüz ki, bəşəriyyətin ədəbi incilərindən biri olan Riqveda böyük bir tarixi mənbədir. Amma mövcud konsepsiyalar və diskussiyalar Riqvedada güclü qeyri-hind-ari (daha geniş mənada qeyri-hind-avropalı) komponentin olmasını göstərir. “Ari müdaxiləsi” nəzəriyyəsi tərəfdarlarına görə, Riqvedadakı qeyri-hind-ari komponenti Sarasvati vadisi sivilizasiyası daşıyıcılarının substratı, “Hindistandan getmə” nəzəriyyəsi tərəfdarlarına görə isə, “daha qədim naməlum sivilizasiyaların təsiri” kimi izah edilir.

Sarasvati vadisi sivilizasiyası barədə son nəticələrə əsaslanaraq, Riqveda materialı bazasında Şimali, Cənubi və Mərkəzi Qafqazın eneolit və tunc dövrü kurqanlarının dəfn ənənəsinin etno-genetik interpretasiyası və mədəniyyətin atributlarının semantikasını metodu artıq bizə tamam mübahisəli və hətta yanlış nəticələr verə bilər: ya kurqan mədəniyyəti daşıyıcıları Hindistandan gəlmə hind-ari (hind-avropalı) və ya dravid (və ya munda) dilli olmuşlar.

Buradan irəli gələrək də, demək mümkündür ki, eneolit-tunc dövrü kurqan dəfn mədəniyyətinin etno-genetik interpretasiyasını və atributikasının semantikasını yalnız Riqvedanın verdiyi materiala əsaslanaraq hind-avropalı (hind-iranlı) mənşəli kimi izah etmək mübahisəlidir, zəif məntiqi dayaqlara malikdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ростунов В.Л. «Опыт реконструкции сакрального пространства ранних курганов Европы и Северного Кавказа» // «Эпоха энеолита – средней бронзы Центрального Кавказа», т. III, Владикавказ, 2007
2. Кузьмина Е.Е. «Откуда пришли индоарии?». Москва, Восточная литература, 1994, с. 216-248
3. Клейн Л.С., «Древние миграции и происхождение индоевропейских народов». Санкт-Петербург, 2007
4. Тишкин А.А., Дашковский П.К., “Социальная структура и система мировоззрений населения Алтая скифской эпохи”. Монография, МО РФ Алтайский гос.университет, Ист.фак., кафедра археологии, этнографии и источниковедения, Барнаул, 2003, с. 252-253
5. Тишкин А.А., Леонова И.Ю., «Особенности погребальных конструкций бийкенской археологической культуры и их семантика // Исторический опыт хозяйственного и культурного освоения Западной Сибири: Сб. научных трудов. Барнаул, Изд-во Алтайского университета, 2003, кн.1, с. 363-371
6. Гнуни А.В., “Опыт анализа погребального инвентаря двух погребений эпохи средней бронзы Армении (на основе данных индийской мифологии”. // Լրաբեր Հասարակական Գիտություններ, № 2 , 2003, с. 72-90

7. Симонян А., Царские курганы эпохи средней бронзы в Армении (XXV-XX до н. э.) // «Археология, Этнология, Фольклористика Кавказа», Международная научная конференция памяти академика Отара Лорткипанидзе 27-30 сентября 2010 г. , Тбилиси – Гори – Батуми Сборник кратких содержаний докладов, издательство «Меридиани», Тбилиси, 2011, с. 219
8. Bryant E., “The quest for the origin of Vedic culture: The Indo-Aryan migration debate”. New Delhi, Oxford University Press, 2002
9. Ахундов Т. И. Рецензия на монографию В.Л. Ростунова “Опыт реконструкции сакрального пространства ранних курганов Европы и Северного Кавказа”, Известия СОИГСИ ВНИЦ РАН 1 (40), 2007, с. 224
10. Erdosy, George, ed. (1995), *The Indo-Aryans of Ancient South Asia: Language, Material Culture and Ethnicity*, Berlin/New York: Walter de Gruyter
11. Бонгард-Левин Г.М., «Древнеиндийская цивилизация (философия, наука, религия)», Москва, Наука, 1980, с. 12-29
12. Mahadevan I., “Review – An Encyclopedia of the Indus Script by Asco Parpola” // International Journal of Dravidian linguistics, vol. XXVI, number 1, January 1997, University of Kerala, Thiruvananthapuram, 110 p.
13. Asco Parpola, 1997. Deciphering the Indus script: Methods and select interpretations. Keynote address delivered at the 25th Annual South Asia Conference, University of Wisconsin, Madison, Wisconsin, 18-20 October 1996. (Occasional Papers Series, 2.) Madison: Center for South Asia, University of Wisconsin-Madison. 42 pp., 60 figs
14. Bryant Edwin, “*The Quest for the Origins of Vedic Culture: The Indo-Aryan Migration Debate*”, Oxford University Press, 2001, 387 p.
15. Thomason, Sarah Grey & Kaufman, Terrence (1988), *Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics*, University of California Press (published 1991), pp.141–144
16. Marshall John, Mohenjo-daro and the Indus Civilization, Vol.I, Indological Book House, New Delhi, 1973, Pp.109-112
17. Shrikant G. Talageri, “The Rigveda a historical analysis”, published by Aditya Prakashan, , New Delhi, 2000
18. Lal, B.B., Saraswat, K. S., *The Homeland of the Aryans. Evidence of Rigvedic Flora and Fauna & Archaeology*, New Delhi, Book Description: Aryan Books International. 2005
19. B.B. Lal, “Aryan invasion of India:perpetuation of a myth”// “The Indo-Aryan controversy” (Evidence and inference in Indian history), edited by Edwin F. Bryant and Laurie L. Patton, first published 2005 by Routledge, pp. 50 – 75
20. Elst, Koenraad, “Update on the Aryan Invasion Debate”, New Delhi, published Aditya Prakashan, 1999, 342 p.
21. Klaus Klostermaier, “Questioning the Aryan Invasion Theory and Revising Ancient Indian History”, ISKCON Communications Journal, vol.6, No. 1 June 1998, pp. 5-16
22. David Frawley, N.S. Rajaram, *Vedic Aryans and the Origins of Civilization*, Voise of India, New Delhi, 2001, 387 p.

23. Sarasvati vadisi sivilizasiyasında atlar barədə bax: Michel Danino, "THE HORSE AND THE ARYAN DEBATE" by published in the Journal of Indian History and Culture of the C. P. Ramaswami Aiyar Institute of Indological Research, Chennai, September 2006, No.13, pp. 33-59
24. "İndus Civilization", edited by R.K. Pruthi, Discovery Publishing House, N. Delhi, 2004, p. 242
25. Asko Parpolo, "Deciphering the Indus Scripts", Cambridge University Press, 1994, pp.168,169
26. Parpola, Asko, 2004. From archaeology to a stratigraphy of Vedic syncretism. The banyan tree and the water buffalo as Harappan-Dravidian symbols of royalty, inherited in succession by Yama, Varuna and Indra, divine kings of the first three layers of Aryan speakers in South Asia. Pp. 479-515 in: Arlo Griffiths & Jan E. M. Houben (eds.), The Vedas: Texts, language & ritual. Proceedings of the Third International Vedic Workshop, Leiden 2002. (Groningen Oriental Studies, 20.) Groningen: Egbert Forsten.
27. Nicholas Kazanas, "Indo-Aryan Origins and Other Vedic Issues", (chapter VIII, "Vedik and Egyptian Affinities"), published by Aditya Prakashan, N. Dehli, 2009, pp. 244 – 276
28. J.S. Nigam, "The religion of the harappans in Rajasthan" // Cultural Contours of India: Dr. Satya Prakash Felicitation Volume, Abhinav Publications, Delhi, 1981, pp. 32-34
29. David McAlpin, "Elamite and Dravidian: further evidence of relationship", Current Antropology, published by the University of Chicago Press and sponsored by the Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research, vol.16, No 1, March 1975, pp.105 - 115

**ABOUT METHOD OF USING RIGVEDA'S INFORMATION IN
ETHNOGENETIC INTERPRETATION OF BURIAL MOUNDS
CULTURE OF CHALCOLITHIC PERIOD AND BRONZE AGE OF
THE SOUTH CAUCASUS**

Parviz Gasimov

Summary

Keywords: burial mounds, kurgans, Bronze Age, Rigveda, Saraswati valley civilization.

According to trends observed in reseaches dedicated to the theme of ethno-genetic interpretation of burial traditions and semantics of attributes of kurgans of Central Caucasus at Chalcolithic period and Bronze Age, with genetic roots with Asia Minor and South Caucasus, the Soviet-Russian scientists mostly rely on information from Rigveda.

The most vulnerable aspect of the method noted by us that is here Rigveda is shown as the almost "pure" sample of Indo-Aryan literature, reflecting ethnographic character, cosmogonic and religious views of ancient Indo-Europeans, and local civilization substrates or influence of external civilizations till Indo-Aryans found in Rigveda as a result of the recent studies are not taken into consideration.

Sarasvati valley civilization archaeological studies, as well as and the research on the ancient Indian (first of all Sanskrit) and Iranian languages demonstrate such a result that from the beginning until the middle of the XX century current ideas on the subject already do not prove self.

Researches on archaeology, ethnology and linguistics show that substrate of early Dravidic and Sarasvati valley civilization is more in Rigveda than are being considered so far.

Also, materials collected for the last 30 years in archaeological, cultural, philological, and etc fields put the theory of "Aryan invasion" under the question. At XIX century the theory of Friedrich Schlegel named "Out of India" has already been taken up again in a way completely different.

Reflection of social structure, the cosmogonic and philosophical views, traditions, and etc which described in Rigveda, in Sarasvati Valley civilization is standing in front of the science as actual a fact. The theory on origin of creators of the Sarasvati valley civilization being mainly Dravidic should not be left unattended. Also, the theory exits on genetic relationship among Elam languages and Dravidic languages existed in the region before Indo-Iranians .

No doubt, one of humanity's literary masterpieces Rigveda is a great historical source. However, current concepts and discussions show a strong non-Indo-Aryan (in broad sense non-Indo-Europeans) components in Rigveda. According to supporters of "Arian invasion" theory, non-Indo-Aryan component in Rigveda is explained as substrates of the carriers of Sarasvati valley civilization, an as per supporters of "Out of India" theory it is explained as "the influence of a more ancient unknown civilizations".

Based on recent results on the Sarasvati valley civilization, ethno-genetic interpretation of burial mound culture and semantics of its attributes of the Chalcolithic period and Bronze Age of North, South and Central Caucasus mounds, on the basis of material from Rigveda can give us disputed and even false results: either mound culture carriers were Indo-Aryans (Indo-Europeans) from India or Dravidic (or Munda) speaking people.

Pursuant to here, it is possible to say that the ethno-genetic interpretation of burial mound culture and semantics of its attributes of the Chalcolithic period and Bronze Age, based on material from Rigveda cannot be explained just as the Indo-European (Indo-Iranian) origin, and it has weak logical supports.

К МЕТОДУ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДАННЫХ РИГВЕДЫ В ЭТНОГЕНЕТИЧЕСКОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ КУРГАННОЙ КУЛЬТУРЫ ЮЖНОГО КАВКАЗА В ЭПОХУ ЭНЕОЛИТА И БРОНЗЫ

Парвиз Гасымов

Резюме

Ключевые слова: курганы, бронзовый век, Ригведа, цивилизация долины Сарасвати

В исследованиях, посвященных теме этногенетической интерпретации погребального обряда курганов и семантики атрибутов данной культуры Центрального Кавказа эпохи энеолита и бронзы, корни которых генетически связаны с Передней Азией и Южным Кавказом, наблюдается тенденция обоснования данными Ригведы со стороны советско-русских ученых.

Самая слабая сторона данного метода заключается в том, что Ригведа выдается чуть ли не за «чистый» индоарийский литературный образец, отражающий религиозно-космогоническое мировоззрение, этнографические особенности индоевропейцев и не учитывается доиндоарийский субстрат или влияние других цивилизаций, обнаруженных в результате последних исследований Ригведы.

Археологические исследования цивилизации долины Сарасвати, а также исследования древнеиндийского (в первую очередь санскрита) и иранских языков выявляет что, существовавшие до середины XX века мнения уже не оправдывают себя. Археологические, этнологические, топонимические и лингвистические исследования указывают на возросший удельный вес субстрата дравидийского и цивилизации долины Сарасвати в Ригведе, чем предполагалась до сих пор.

К тому же, накопленный материал за последние 30 лет по археологии, культурологии, филологии и др. ставит под вопрос теорию «Арийского вторжения». Снова, но уже в другом формате поднята теория «Исхода из Индии» выдвинутая Фридрихом Шлегелем еще XIX веке.

Реалия отражения в цивилизации долины Сарасвати социальной структуры, космогонического и философского мировоззрения, обрядов и др. изображенных в Ригведе предстает в полной актуальности перед наукой. Нельзя игнорировать и теорию дравидийского происхождения создателей цивилизации долины Сарасвати. К тому же, существует и теория генетической родственности между эламскими и дравидийскими языками в доиндоиранскую эпоху.

Безусловно, Ригведа как один из литературных шедевров человечества является огромным историческим источником. Но существующие концепции и дискуссии указывают на очень сильный не индоарийский (в обширном

плане, на неиндоевропейский) компонент в Ригведе. По мнению сторонников теории «Арийского вторжения» не индоарийский компонент в Ригведе это субстрат носителей цивилизации долины Сарасвати, а по сторонникам теории «Исхода из Индии» - «влияние более древних неизвестных цивилизаций».

В свете последних заключений о цивилизации долины Сарасвати, метод этногенетической интерпретации погребального обряда курганов и семантики атрибутов данной культуры Северного, Центрального и Южного Кавказа эпохи энеолита и бронзы на базе материалов Ригведы может дать нам спорные и даже ошибочные результаты вроде того как носители курганной культуры были индоарийцами (индоевропейцами) выходцами из Индии или же, они были дравидо- (или же мунда-) язычными.

Исходя из вышеуказанного можно суммировать, что этногенетическая интерпретация погребального обряда курганов и семантика атрибутов данной культуры Северного, Центрального и Южного Кавказа эпохи энеолита и бронзы как индоарийское (индоевропейское), опираясь только на материалы Ригведы, является спорным и имеет слабые логические основы.

**ГОРОД МЕРКЕ, КРЕПОСТЬ АСПАРА И ТЮРКСКОЕ
СВЯТИЛИЩЕ МЕРКЕ НА ТЕРРИТОРИИ ДОЛИНЫ РЕКИ ЧУ:
ВОПРОСЫ ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ
НАСЛЕДИЯ**

Айман Досымбаева

aiman_dos@inbox.ru

(Казахстан, Астана, Президентский центр культуры)

Ключевые слова: Мерке, крепость Аспара, Тюркский каганат.

Благодатные природные условия долины реки Чу, на территории Жетысу (Казахстан), на протяжении тысячелетий способствовали формированию и развитию культур этносов, в эпоху средневековья способствовавших созданию Западного Тюркского каганата и других государств тюркских народов, внесших определенный вклад в развитие мировой цивилизации.

Археологическое изучение показывает на наличие разветвленной сети городов и поселений, отдельных замков, торткулей, крепостей которые локализованы на описываемой территории. В живописных уголках горной, предгорной долин в непосредственной близости от названных памятников расположено большое количество памятников, представленных святилищами с каменными изваяниями, рунической письменностью, петроглифами и тамгами. Ввиду различных подходов к изучению памятников оседло-земледельческого круга (города, поселения и др.) и памятников кочевников (курганы, святилища, петроглифы и др.), в статье рассмотрены общие вопросы этнокультурной интерпретации различных типов памятников, получивших развитие в одну эпоху и представленных городищем Мерке, крепостями Аспара и Хиям, расположенных в едином пространстве долины р. Чу совместно с тюркскими святилищами Мерке и Жайсан.

Городище Мерке расположено в центре села Мерке. Центральные развалины городища представляют собой прямоугольный в плане бугор, вытянутый по линии восток-запад. Северная сторона равна 380 м, восточная – 275 м, западная – 250 м. В юго-западной части городища возвышается бугор, представленный остатками цитадели, которая была перестроена в период позднего средневековья. Цитадель отделена от шахристана стеной, со временем оплывшей и представляющей собой вал высотой до 2 м. Углы стен укреплены округлыми по форме башнями. Центральный въезд на городище располагался в северной части цитадели, высокие оборонительные стены которой сохранили